

MÖVZU 9. Dövlət siyasəti və dövlət strategiyası

1. Dövlət siyasətinin mahiyyəti və prinsipləri
2. Dövlət strategiyası və onun mahiyyəti, funksiyaları
3. Dövlət siyasətinin hazırlanması mərhələləri və xüsusiyyətləri
4. Dövlət siyasətinin reallaşdırılma mexanizmləri

5.1. Dövlət siyasətinin mahiyyəti və prinsipləri

Sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunmasının mühüm və ümumi şərti ölkənin yerli şəraitinə, beynəlxalq təcrübənin tələblərinə cavab verən dövlət siyasətinin işlənilməsi və istifadə olunmasıdır. Dövlətin mahiyyəti və cəmiyyətin siyasi sistemində yeri necə başa düşülürsə, onun strategiyası, siyasəti və idarəetməsi də elə başa düşülür və formalaşdırılır.

Siyasət anlayışı yunan mənşəli «politikl» sözündən əmələ gəlmişdir və hərfi mənası «dövləti idarə etmək məharəti» deməkdir. Müasir dövrdə siyasət çox geniş mənada işlənir. *Siyasət dedikdə mövcud cəmiyyətin sabitliyini qoruyub saxlamaq, onun inkişafını və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsini təmin etmək sahəsində dövlətin çoxcəhətli fəaliyyəti, bu fəaliyyətin vəzifələri, məqsədləri, istiqamətləri, formaları, üsul və vasitələri nəzərdə tutulur.* Siyasətdə dövlətin ö/, qarşısına qoyduğu məqsədlər, vəzifələr, bu vəzifələri yerinə yetirmək və məqsədlərə çatmaq üçün istifadə etdikləri metodlar və vasitələr həlledici rol oynayır.

Dövlət siyasətinin məzmunu bir çox cəhətdən dövlət idarəçiliyinin məzmununu və texnologiyasını müəyyən edir. *Başqa sözlə, dövlət idarəetməsi dövlət siyasətinin təzahürü və reallaşdırılması formasıdır.* Dövlət idarəetməsinin məqsədi onun qarşısına qabaqcadan düşünülmüş və hazırlanmış siyasət qoyur. Dövlət siyasətinin əsasında dövlətin uzunmüddətli məqsədlərini və onların reallaşması istiqamətlərini müəyyən edən strategiyası durur.

Dövlət siyasətinin prinsipləri çoxdur və hər bir ölkənin konkret şəraitindən asılı olaraq müəyyən edilir. Ölkələrin dövlət siyasətinin aşağıdakı prinsipləri mövcuddur:

1. *Dövlət siyasəti həm keçmiş (yaxın və uzaq), həm mövcud vəziyyəti, həm də gələcəyi nəzərə almaqla formalaşmalıdır.* Məsələn: keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olan dövlətlərin ən azı XX əsrdə keçdiyi dövlətçilik yolunu, hazırkı vəziyyətlərini və MDB məkanının mövcudluğunu nəzərə almadan düzgün dövlət siyasətindən

danışmaq o qədər də faydalı olmaz. Biz nəzərə almalıyıq ki, Azərbaycan uzun müddət 'totalitar rejimdə olmuş gənc **müstəqil dövlətdir**. **Böyük dövlətlərlə qonşudur, müharibə şəraitindədir və belə şəraitdə də bazar iqtisadiyyatına keçməyə başlamışdır**. Bu əlverişsiz şərait Azərbaycanın dövlət siyasətini çətinləşdirir, mürəkkəbləşdirir, daha ciddi əsaslandırmasını tələb edir. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, Respublikanın əlverişli coğrafi mövqeyi, kifayət qədər elmi-texniki və kadr potensialı, təbii ehtiyatları, əlverişli torpaq-iqlim şəraiti var. **İndi başlıca məsələ onları hərəkətə gətirmək və istifadə etməkdir.**

2. Dövlət siyasəti keçmiş bütün zəif və müsbət cəhətlərlə qəbul etməli, ona hörmətlə yanaşmalıdır. Dövlət siyasətinin sükanı arxasında duranlar unutmamalıdır ki, biz keçmişdə apanmış siyasətin müsbət nəticələrini yaşadıq və yeni keyfiyyətdə davam etdiririk.

3. Dövlət siyasəti insanla cəmiyyəti, dövlətlə başqa ictimai varlıqları, institutları, habelə dövlət idarəetməsilə başqa idarəetmə formalarını bil- sistem halında, qarşılıqlı əlaqədə götürməlidir.

4 Dövlət siyasəti ictimai və fərdi şüurun hadisələrə, ictimai proseslərə münasibətinin vəziyyətini həm ayrılıqda, həm də birlikdə nəzərə almalıdır. Tarixdə belə hallar çox olmuşdur ki, ictimai şüur real vəziyyəti əks etdirmir, real həyatdan ayrılır.

5. Dövlət öz siyasətində elmi qüvvələrə, elmi potensiala xüsusi yer verməlidir. Dövlət idarəçiliyi dövlətin diktaturasına, inzibati özbaşınalığa, insanların hüquqlarının tapdanmasına biganəliyə son qoymalıdır. Texnologiyanın mənimsənilməsinə fikir verilməli, elmi biliyə yeni yanaşma tətbiq olunmalıdır.

6. Dövlət siyasəti məhsuldar qüvvələrin inkişafı, cəmiyyətin siyasi təşkili forması və dövlətin özünün inkişafı ilə sıx surətdə əlaqədardır. Hər bir tarixi dövrdə dövlət siyasəti və idarəetmə sistemi mövcud cəmiyyətin siyasi təşkili formasına uyğun olur, öz məzmunu və məqsədini də həmin cəmiyyətdən alır, həmin cəmiyyətin qorunub saxlanmasına, inkişafına xidmət edir. Buna görə də cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinin dəyişməsi dövlət siyasətini də dəyişməyi və cəmiyyətin dəyişən tələbatına uyğunlaşdırmağı tələb edir. Dövlət siyasətini dəyişməyə tələbat yarandıqda dövlətin özünə, onun funksiya və vəzifələrinə də insanların münasibəti dəyişir. Məhsuldar qüvvələrin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi və tələbatı dəyişir, bu isə dövlətin özünə və onun siyasətinə münasibəti dəyişməyi və təkmilləşdirməyi tələb edir. Beləliklə, dövlət siyasəti çevik olmalı, mövcud obyektiv şəraitdən irəli gəlməli, onu dəyişməli, yəni ya inkişaf etdirməli, ya da həmin şəraiti aradan qaldırmalıdır.

7. Dövlət siyasəti eyni zamanda təkcə ölkədaxili amillərdən deyil, həm də xarici amillərdən - dünyada gedən mürəkkəb proseslərdən asdı olur. Hər bir dövlət öz ölkəsində mövcud cəmiyyətin qorunub saxlanması, əmin- amanlıq şəraitində inkişaf mənafeyini əldə rəhbər tutaraq dünyada gedən mürəkkəb proseslərə qoşulur, daxili və xarici amilləri nəzərə almaqla siyasət yeridir.

8. Dövlət siyasətində ümumi mənafe və vətəndaşların çoxluğunun iradəsi əsas götürülür, onun yerinə yetirilməsi vacib hesab olunur. Buna görə də dövlət siyasəti

cəmiyyət üçün məlum və aydın olmalı, ictimai inkişafın obyektiv meyllərini və adamların bu meyllər haqqında subyektiv rəylərinin optimal sintezini özündə birləşdirməlidir.

9. Dövlət siyasəti hansı sahədən başlanırsa-başlansın, hansı sahəni əhatə edirsə-etsin, fərqi yoxdur, son nəticədə kompleks xarakter daşmalı, insanın həyal və fəaliyyətinin bitirən əsas sahələrini əhatə etməlidir. Başqa sözlə, dövlət siyasəti mürəkkəbdir, çoxsahəlidir, cəmiyyət həyatının və ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrini əhatə edir.

10. Hər hansı dövlət siyasəti yalnız ona uyğun müəyyən şəraitdə və vasitələrlə reallaşır. Bu baxımdan aşağıdakı şərait və vasitələr dövlət siyasətinə kömək edir və istifadə olunmalıdır:

- Dövlət siyasəti hakimiyyətin səmərəli fəaliyyətinin əsası olan hüquqa əsaslanır. Hüququn mənbəyi konstitusiyadır. Beləliklə, dövlət siyasətinin hazırlanması və reallaşması üçün lazımi hüquqi şərait olmalıdır. Bu hüquqi şərait ölkədə idarəetmə strukturu və hüquqi məkan yaradır, siyasətin reallaşması üçün ölkədə mövcud texnologiyalardan, iqtisadi, sosial imkanlardan istifadəyə kömək edir;

- Dövlət siyasəti mövcud sosial-mənəvi, psixoloji şəraiti nəzərə almalı, həyat şəraitinin başa düşülməsini, hər cür illüziyadan qaçılmasını nəzərdə tutmalıdır;

- Dövlət siyasəti praktiki fəaliyyətlə uzlaşdırılmalıdır. Yəni dövlət siyasəti sahəsində hər bir fəaliyyət, qərar müəyyən bir praktiki məqsəd üçün və dövlət siyasəti çərçivəsində baş verməli və o, bütövlükdə dövlət siyasətinin irəliləməsinə kömək etməlidir.

11. Dövlət siyasəti hadisə və proseslərə tarixi səpkidə yanaşmalı, yəni belə bir həqiqəti nəzərə almalıdır ki, dövlət siyasəti və idarəetmə sistemi tarixən yaranmış və inkişaf etmişdir. Beləliklə, cəmiyyətin hər bir inkişaf mərhələsinin dövlətə, dövlət siyasəti və idarəetmə sistemində qarşı özünün tələbləri olur. Dövlət siyasəti keçmiş dövrdən qalmış müsbət keyfiyyətləri əxz etməklə bərabər mövcud dövrün tələblərini nəzərə almalı və bu tələblərə cavab verməlidir. Müasir dövlət idarəçilik sistemi və dövlət siyasəti XVIII- XIX əsrin dövlət siyasətindən köklü surətdə fərqlənir. Müasir dövlət siyasətinin formalaşmasında XX əsrdə baş verən dünya miqyaslı hadisələr, xüsusilə birinci dünya müharibəsi, 1929-1933-cü illər dünya iqtisadi böhranı, dünya sosializm sisteminin yaranması, ikinci dünya müharibəsi, müstəmləkə sisteminin dağılması, yeni müstəqil dövlətlərin yaranması və onlar arasında mədəni-iqtisadi əlaqələrin inkişafı mühüm rol oynamışdır.

Müasir dünyada gedən müxtəlif xarakterli qloballaşma prosesləri insanların davranışına, həyata, insani keyfiyyətlərə, münasibətlərinə təsir edir, insanların əməkdaşlıq və qarşılıqlı münasibət formaları dəyişir - bu da dövlətin siyasətinə təsir göstərir. Beləliklə, hər bir dövlət həm iimumdünya inkişaf qanunauyğunluqlarını, dünyada gedən və hər bir dövlətin tarixi taleyinə təsir göstərən mürəkkəb qarşılıqlı asılılıq və qarşılıqlı təsir proseslərini, digər tərəfdən milli mənafehi və xüsusiyyətləri nəzərə alan dövlət siyasəti aparmağa və buna müvafiq dövlət idarəetmə sistemi formalaşdırmağa çalışır.

5.2. Dövlət strategiyası və onun mahiyyəti, funksiyaları

Dövlətin təyin etdiyi kursun həyata keçirməsinə mənəvi haqq qazandıran dövlət missiyası ümumi və sahə siyasətləri vasitəsilə həyata keçirilir. Bu proses bir tərəfdən müxtəlif resursların tətbiqi ilə bağlıdır, digər tərəfdən konkret tarixi şəraitdə (konkret xarici və daxili mühitdə, başqa sözlə, çox müxtəlif və ziddiyyətli maraqlar məkanında) **işlənib-hazırlanmalı və yerinə yetirilməlidir.**

Dövlət siyasətini həyata keçirmək üçün idarəetmə subyektinin tətbiq etdiyi tamliq təşkil edən niyyətlər, planlar, qərarlar və tədbirlər sistemində dövlət strategiyası deyildir. Dövlət strategiyaları əsasən rəsmi proqramlar və layihələr formasında işlənib hazırlanır və həyata keçirilir. Məsələn, Azərbaycan dövlətinin yürütdüyü sosial-iqtisadi siyasətin məqsədini stabil iqtisadi inkişaf əsasında vətəndaşların maddi rifahının yüksəldilməsi təşkil edirsə və buna nisbətən qısa müddətdə nail olmağı dövlət öz missiyası kimi elan edibdirsə, onun həyata keçirilmə strategiyası iki hissədən ibarət Dövlət Strategiyası ilə təmin edilir:

- 1) Azərbaycanda Yoxsulluğun Azaldılması üzrə Dövlət Proqramı (2003- 2005);
- 2) Azərbaycanda Davamlı İnsan İnkişafı Proqramı (2006-2015).

Dövlət strategiyasının funksiyaları. Dövlət müstəqilliyi əldə edilən gündən sonra tədricən dərk edilməyə başlandı ki, dövlət təkcə sərhədlərin toxunulmazlığı və iqtisadi müstəqillik deyil, bir sıra digər vacib və incə məqamlarla da bağlıdır. Vətəndaşlar dövlət tərəfindən müdafiə olunmağı və sabitliyi nəinki hiss etməlidirlər, həmçinin nəyin müdafiə olunduğunu və nəyə sabitlik verilməli olduğunu bilməlidirlər. Dövlət strategiyası hər hansı bir ideologiyadan asılı halda mövcuddur.

Son dövrdə "Siyasət" anlayışının özü cəmiyyət-dövlət qarşılıqlı fəaliyyətin müxtəlif mənalı səpkisində - təsir, təmsil, iştirak, dəstək, əməkdaşlıq və s. kimi təyin edilməyə başlamışdır. Belə bir fəaliyyətlər şəbəkəsi plüralizm və korporativizm yanaşmalarına qarşı irəli sürülmüş şəbəkə yanaşmasının əsasında durmuşdur. Bu yanaşma müasir siyasi qərar qəbulu və siyasətin formalaşması prosesinin müxtəlif məqamları (anilik, təsadüflük) və mürəkkəb əlaqələr şəbəkəsini özündə əks etdirmək iddiasında olmuşdu. ***"Siyasi şəbəkə"*** bir anlayış kimi özündə qeyri sabitlik və qarşılaşma açıqlığı ilə ümumi maraqları kəşifən, qarşılıqlı asılılıqda olan, könüllü və bərabərhüquqlu əməkdaşlığa meyilli olan çoxsaylı siyasi aktların dinamik birləşməsini ifadə edir.

O, birincisi, dövlətin bütün vətəndaşlarının razılaşdın İmiş dialoqu vasitəsilə işlənməlidir. İkincisi, bu strategiyanın daxilində qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün müvəqqəti çərçivələrə malik olmalıdır və mövcud olan və ya yeni yaradılan ehtiyatlara istinad etməlidir. Strategiyanın sosial funksiyaları aşağıdakı kimi formalaşdırılır:

1) Baş verənlərin dərk edilməsi. Əksər hallarda strategiya müəyyən edilənə kimi mövcud olan vəziyyət daha çox xaos, böhran və ya faciə kimi başa düşülür. Məhz strategiya ilk əvvəl müəyyən edilmiş məqsədlərə çatmağı təmin edəcək mövcud vəziyyətin real perspektivlərini və orada olan resursları qiymətləndirir. Beləliklə, perspektivləri görmək və gələcəyi təsvir etmək reallığın özünə ayıq və pragmatik baxış deməkdir.

2) Varislik. Baş nazir və ya hökumət dəyişilə bilər. Lakin, dövlət strategiyası varsa, baş nazirin və ya hər hansı digər dövlət məmurunun dəyişilməsindən asılı olmayaraq varisliyin zəmanəti qalır, özündən əvvəlki dövrdə idarəetmədə mövcud olan müsbət cəhətləri qoruyub saxlayır.

3) Geniş şəkildə müəyyən sosial məqsədlər elan edən və ona nail olan dövlət siyasəti əgər bəyan edilmiş aydın strategiyaya söykədirsə, onda bu, hakimiyyətə qarşı ictimai inam doğurur. Bundan başqa dövlət strategiyası sosial dəyərləri açıq və aydın şəkildə təklif edir. Bu mənada *strategiya - dövlət hakimiyyətinin həmin dövlətin vətəndaşları ilə razılışdırılmış müddətə bağlanmış müttəharik sosial müqavilədir*.

4) Dövlət strategiyası dövlət daxilində siyasi qüvvələrin konsolidasiyasını təmin edir. Belə həmrəyliyin təmin olunması sferası açıq siyasət sferasıdır. Hər bir ölkədə məhz açıq siyasət sahəsinin inkişafına ehtiyac vardır və həm də bütövlükdə hökumət bu sahəyə kifayət qədər istinad etməlidir.

5) Bəyan edilmiş dövlət strategiyası tənqid üçün əsas verir. Məlumdur ki, bizim bugünkü tənqidimiz əsasən hakimiyyəti hansısa kiçik çatışmazlıqlara görə günahlandırmaqdan ibarətdir. Strategiya isə işin mahiyyəti barədə danışmaq imkanı verir. Strategiya olduqda, tənqid artıq taktiki məsələlər üzrə gedir.

6) Strategiyanın məzmunu cari fəaliyyət üçün hədəfləri və üstün cəhətləri müəyyən edir ki, onlar əsas strategiyaya zidd olmamalıdır. Dövlət strategiyası dövlət büdcəsinin formalaşmasının yeganə əsasını təşkil edir. Strategiyanın məzmunu ö.əl sahibkarlıq, xarici investorlar və bütövlükdə xarici siyasət üçün əsaslar verir. Başqa ölkələrin açıq şəkildə bəyan edilmiş dövlət strategiyası əsasında fəaliyyət göstərən ölkəyə qarşı inamını artırır. Əgər dövlətin strategiyası varsa, digər dövlətlər onunla və onun strategiyası ilə razılaşmağa məcbur olurlar, əgər dövlətin strategiyası yoxdursa, o başqa strategiyalardan asılı vəziyyətdə olur.

7) Strategiyanın mövcudluğu strateji yarış situasiyası yaradır. Bu onunla bağlıdır ki, hər hansı bir strategiyaya istər daxilə alternativ olan, istərsə də xaricə onunla rəqabətdə olan strategiyalar mövcud olur. Beynəlxalq səviyyədə bu, strategiyaların toqquşmasına çevrilir və strateji yarış məsələsi çox vaxt bir strategiyanın başqa strategiyanın üzərində qələbəsi yolu ilə həll edilir.

8) Strategiya dövlət siyasətinin məqsədlərinə doğru irəliləmənin mərhələlərini müəyyən edir. Bu o deməkdir ki, strategiyada qarşıya yeni problemlər qoyulur və gələcə ildə qarşıya qoyulan problemlərin həll olunub olunmadığı qeyd olunur. Bu, bütün cəmiyyətin, onun elitasının, siyasi rəhbərliyin eyni problemlərin uzun illər boyu davam etməsinə imkan verməmək və sosial inkişafın ardıcıl dinamikasına nail olmaq bacarığıdır.

Strategiyanın işlənilib hazırlanmasının prezidentlə nə dərəcədə əlaqəli olması ölkənin idarə olunması üsulundan asılıdır. Eyni zamanda, dünya təcrübəsi yeni təşəbbüslərin irəli sürülməsi və həyata keçirilməsini təmin etmək üçün vahid iradənin olmasına ehtiyac olduğunu göstərir. Hətta, tam parlament idarə üsulu şəraitində belə hakimiyyətin bütün qollarının fəaliyyət birliyinin təmin edilməsi üçün dövlət strategiyası lazımdır. Beləliklə, dövlət quruculuğu siyasətində də strategiyanın əhəmiyyəti böyükdür.

5.3. Dövlət siyasətinin hazırlanmasının mərhələləri və xüsusiyyətləri

Dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanması idarəçilik fəaliyyətinin növüdür və müasir peşəkar idarəçilikdə həm analitiklərin, həm də qərar qəbul edənlərin vəzifəsi sayılır. Bu fəaliyyət prosesi həm elmi-praktiki bilik və bacarıqların olması, həm siyasi idarəçilik (rəhbərlik) təcrübəsi və bir sıra digər anlayış və məfhumlarla bağlıdır. Bu baxımdan əvvəl təhlil etdiyimiz "dövlət siyasəti" anlayışı ilə aşağıdakı anlayışların bilavasitə əlaqəsi vardır: Siyasi tsikl (silsilə), dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanma modelləri, dövlət siyasətinin növləri, dövlət siyasətinin təhlilində tətbiq edilən nəzəri yanaşmalar, dövlət siyasətinin xarakteristikaları (əhəmiyyətli əlamətləri), ictimai problemlər, siyasi məqsəd və prioritetlərin təyinat mexanizmləri, dövlət siyasəti alternativlərinin seçilməsi meyarları, siyasi risklərin təhlili.

Dövlət strukturları bir qayda olaraq, dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı olaraq, konkret məsələlərin yerinə yetirilməsi üçün yaradılırlar. Demək olar ki, dövlət aparatının mövcudluğunun mənası məhz siyasətçilərin niyyətləri və iradəsini ictimai həyatın müxtəlif sahələrinə dair aydın dövlət siyasətilə gerçəkləşdirməkdən ibarətdir.

Dövlət siyasəti hakimiyyət orqanlarının məqsədyönlü fəaliyyəti olmaqla həm də ictimai problemlərin həlli üzrə ümumhərəkət planı kimi, aşağıdakı elementləri özündə birləşdirir: siyasi məqsədlər və strategiyanın hazırlanması, alternativ fəaliyyət proqramları üzrə məsrəflərin qiymətləndirilməsi, proqram layihələri üzrə müzakirələr və məsləhətləşmələr, qərar seçimi və qəbulu prosesi, qərarların icrası üzərində nəzarət, icra prosesinin monitorinqi, siyasətin dəqiqləşdirilməsi.

Dövlət siyasətinin başlıca məqsədləri sosial qrupların, vətəndaşların və təşkilatların fəaliyyətlərini tənzimləməklə bağlıdır və aşağıdakıları özündə əks etdirir:

- vətəndaşların, onların həyatı, fəaliyyəti və mülkiyyətinin qorunması;
- sosial fəallığın təmin edilməsi;
- əhəlinin ehtiyaclarına cavab verən məhsul və xidmətlərin istehsalı üçün şəraitin yaradılması.

Dövlət siyasətinin formalaşması və reallaşdırılması adətən dörd mərhələdən ibarət olur:

1- ci mərhələ - vacib ictimai problemlərin həlli üçün siyasətin məqsədlərinin müəyyən edilməsi ***{siyasət təşəbbüsü}***;

2- ci mərhələ - dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanması və legitimləşdirilməsi ***(siyasətin formalaşması)***;

3- cü mərhələ - dövlət siyasətinin realizə olunması və monitorinqi ***(siyasətin həyata keçirilməsi)***;

4- cü mərhələ - dövlət siyasətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi və tənzimlənməsi ***(siyasətin qiymətləndirilməsi)***.

İctimai problemlərin və dövlətin qarşılıqlı təsirləri baxımdan bu prosesə nəzər yetirsək, onda dövlət birinci mərhələdə ictimai problemləri təyin etməlidir, ikinci mərhələdə - problemin həlli strategiyası və planı hazırlamalı və həmçinin

qanunvericilik yolu ilə siyasəti rəsmiləşdirilməlidir, üçüncü mərhələdə problemlərin praktiki həlli ilə məşğul olunmalıdır (problemlər üçün dövlət), sonuncu mərhələdə - əldə edilmiş nəticələr qiymətləndirilməli və dövlətin gələcək fəaliyyət istiqamətləri müəyyən edilməlidir (dövlət üçün proqram). Hər bir mərhələnin məzmunu və nəticələri aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir:

Birinci mərhələdə müəyyən edilən ictimai problemlərin gündəmə gətirilməsi o

Cədvəl

Dövlət siyasətinin formalaşdırılması və realizə edilməsinin məzmunu	
Mərhələnin məzmunu	Mərhələnin nəticəsi
ictimai problemlərin, məqsədlərin, prioritetlərin və siyasətin	ictimai problemlərin gündəmə gətirilməsi, dövlət hakimiyyət orqanlarının məqsəd və
Siyasətin hazırlanması və legitimləşməsi	Dövlət siyasəti və ya proqramına dair rəsmi sənəd
Siyasətin qiymətləndirilməsi və tənzimlənməsi	Nəticələrin qiymətləndirilməsi və gələcək dövlət siyasəti və ya proqramı məsələsinin həlli

deməkdir ki,

- dövlət hakimiyyət orqanları və ya cəmiyyət üçün xoşa gəlməyən situasiya obyektiv olaraq mövcuddur;

- müəyyən edilmiş problemin seçilməsi və onun ictimai xarakter daşmasının dərk edilməsi (məhz o səbəbdən ki, bu problem xeyli sayda insanların maraqlarına toxunur və onun həlli üçün bu adamlar birləşib kollektiv hərəkətə hazırdırlar, məsələn, siyasi partiyalar və ya maraq qrupları vasitəsilə);

- problemin vacibliyinin və onun həllinin zəruriliyinin dövlət orqanları

Ümumən burada iki yanaşma mümkündür: 1) **preventiv (qabaqlayıcı)** yanaşma əvvəlcədən aparılmış təhlillər və proqnozlar əsasında situasiyanın düzgün istiqamətdə inkişafı üçün lazımı tədbirlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsini nəzərdə tutur; 2) **reaktiv (cavab verən)** yanaşma problemin ciddiliyi müəyyən səviyyəyə çatdıqdan sonra fəal hərəkətlərin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur.

Elmi ədəbiyyatda dövlət siyasətinin bir sıra vacib cəhətlərinə diqqət yetirilir:

- siyasətin işlənilib-hazırlanması prosesi;
- konkret sahədə siyasətin məzmunu;
- siyasətin nəticələri və törəmə təsirləri;
- siyasətin əsaslandırma (bəraət qazandırma) üsulları;
- analitik tədqiqatlar və s.

Dövlət siyasətini təhlil edərkən onun müxtəlif aspektləri ilə bağlı varanan əsas suallar bunlardır:

1) Kim və necə məqsədləri təyin edir və dövlət siyasətini işləyib- hazırlayır?

2) Dövlət siyasəti necə həyata keçirilir və onu kim dəyərləndirir?

3) Müxtəlif ictimai sferalarda (sosial, iqtisadi, hərbi, mənzil-vəşayış, ekologiya və s.) dövlətin siyasəti necə olmalıdır?

4) Dövlət siyasətinin müxtəlif iştirakçılarının münasibətləri necə vəziyyətdədir və əhalinin siyasi kurs və dövlətin strategiyasına münasibəti necədir?

Dövlət siyasətinin inkişafının mürəkkəbliyi və miqyası bir çox təşkilatların və şəxsiyyətlərin onun iştirakçılarına çevrilməsini şərtləndirir. Belə təşkilatlardan ən vacib rol oynayanlar aşağıdakılardır:

1) qanunverici hakimiyyət orqanları;

2) icra hakimiyyəti orqanları;

3) maraq qrupları.

Siyasi prosesin tanış məcraya salınması təkrarlanan vəziyyətlərdə bu iştirakçılar "dəmir üçlüyü" təşkil etməyə başlayırlar və hər birinin dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsində çox konkret rolu olur. Bütün deyilənlər *siyasətin subyekti* anlayışını təyin etməyə imkan verir: ***bu, elə dövlət idarəetmə subyektləri və digər ictimai qrupların təmsilçiləridir ki, onlar dövlət siyasətinin müxtəlif mərhələlərində əhəmiyyətli təsir imkanına malik olurlar.***

Siyasət obyektləri isə onun təsirlərinə məruz qalan cəmiyyətin müxtəlif sosial qrupları və təbəqələridir. Müasir demokratik dövlətlərdə siyasət subyektinin tərkibi genişlənmə meylinə malikdir və bu səbəbdən subyekt və obyekt arasındakı sərhəd daha az nəzərəçarpan olur, çünki vətəndaşların müxtəlif ictimai problemlərin həllinə qoşulması prosesinin getdikcə genişlənməsi müşahidə olunur.

Dövlət siyasətinin işlənilib-hazırlanmasının müxtəlif modelləri vardır. Məqsədlərin irəli sürülməsi, vəzifələrin, proqram və tədbirlərin müəyyən edilməsində başlıca rol kimin oynamasından asılı olaraq üç modeli seçmək olar.

"Yuxarıdan-aşağı" modeli - qərarlar yalnız ən yüksək idarəetmə səviyyəsində qəbul olunur və sonra pillə-pillə ən aşağı səviyyə və icraçılara qədər çatdırılır. Sonuncuların bu prosesdə rolu passivdir və siyasi kursa heç bir təsiri yoxdur.

"Aşağıdan-yuxarı" modeli dövlət idarəetməsinin aşağı strukturları dövlət siyasətinin başlanğıcını qoyurlar. Belə ki, müxtəlif ictimai qrupları, təşkilatları cəlb etməklə müxtəlif proqram və layihələrə təkliflərin hazırlanması işini başlayırlar. Buradan təkliflər və işləmələr yuxarı istiqamətdə hərəkət etməyə başlayır və onların əsasında bitkin dövlət siyasəti hazırlanır.

"Qarışıq" model - əvvəlki iki yanaşmanı birləşdirir: bu o halda tətbiq edilir ki, yetərinə mərkəzləşmiş güclü idarəetmə sistemində siyasətin hazırlanmasına mütəmadi olaraq həm vətəndaşlar, həm də dövlət qulluqçuları geniş miqyasda cəlb olunurlar.

Bununla belə dövlət siyasətinin müxtəlif modelləri və növləri eyni dərəcədə idarəetmə orqanlarının təməl inzibati dəyərlərə sadıq olmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılı olur. Bu dəyərlərə aiddir: etibarlılıq, şəffaflıq, hesabatlılıq, uyğunluq, və səmərəlilik. Sadalanan dəyərlər dövlət siyasətinin prinsipləri rolunu oynayır və bu səbəbdən bütün modellərdə onların təmin edilməsinə fikir verilməlidir.

5.4. Dövlət siyasətinin reallaşdırılma mexanizmləri

Dövlət siyasətinin reallaşdırılması aşağıdakı elementlərin təyin edilməsini tələb edir: siyasətin iştirakçıları, praktiki tətbiq mexanizmi, reallaşma prosesi, proqram üsulu, dövlət siyasətinin qiymətləndirilməsi, qiymətləndirmə növləri və təsirin təhlili.

Dövlətlərin idarəçilik praktikası göstərir ki, bəzən yaxşı düşünülmüş və işlənib hazırlanmış siyasətin yararsız icrası ucbatından gözlənilən nəticələri əldə etmək mümkün olmur. Buna görə də siyasətin hazırlanması dövründə onun hansı şəraitdə və təsirlər altında həyata keçirilməsinin mümkünlüyü təhlil edilib qiymətləndirilməlidir. Bundan başqa, hazırlıq, reallaşma və qiymətləndirmə mərhələləri daxil olmaqla bütün tədbirlərdə ümumi problemlərin öyrənilməsi və ön plana çəkilməsinin zəruriliyini nəzərdə saxlamaq lazımdır. Nəhayət, bir çox ölkələrin siyasi mühitinin öyrənilməsi təcrübəsi, o cümlədən, siyasi qüvvələrin nisbəti, liderlərin və partiyaların əməkdaşlığı, mərkəzi və yerli orqanların münasibətləri diqqət mərkəzində olmalıdır.

Beləliklə, siyasətin realizə mexanizmi siyasi və inzibati fəaliyyətləri birləşdirən bir mürəkkəb prosesdir. Bu işə daha geniş ictimai baxış tələb etməklə, siyasətin yürüdülməsinin yalnız inzibati və texnoloji tədbirlərə çevrilməsinin böyük siyasi yanlışlıq olmasını bildirir. Dövlət siyasətinin reallaşma mərhələsinə, demək olar ki, onun bəyənilməsi və legitimləşməsindən dərhal sonra başlanılır və bu dövlət aparatının əsas fəaliyyətinin məzmununu təşkil edir. Dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi prosesi onun vəzifələrilə bağlı nəzərdə tutulan tədbirləri təmin edən vasitələr, metodlar və resurslar məcmusundan ibarət mexanizmini təşkil edir. Beləliklə, siyasətin reallaşma mexanizmi aşağıdakı kompleks tədbirləri özündə birləşdirir:

- 1) təşkilati-idarəetmə mexanizmləri;
- 2) normativ-hüquqi tədbirlər;
- 3) maliyyə-iqtisadi tədbirlər;
- 4) sosial-psixoloji mexanizmlər.

Dövlət siyasətinin reallaşması probleminə mütəxəssislər müxtəlif mövqelərdən yanaşır və üç fərqli metodoloji üsulu qeyd edirlər.

Birincisi, siyasətin yürüdülməsinin xətti bir proses olması fərz edilir. Burada müvəffəqiyyətin əsas təşkilati şərtləri aşağıdakılardır: 1) aydın fəaliyyət məqsədləri və funksiyaların icra standartları; 2) zəruri resursların (maliyyə, maddi, informasiya, kadr və s.) olması; 3) effektiv təşkilati strukturlar; 4) təşkilatların fəaliyyəti və hakimiyyət orqanları ilə münasibətlərini tənzimləyən və əlaqələndirən hazır qayda, prosedur və təlimatların olması; 5) siyasətin tətbiqinə qoşulmuş müxtəlif strukturlar arasında təkmil kommunikasiya və koordinasiya sistemi; 6) motivasiya olunan peşəkar ixtisaslı heyət.

İkinci yanaşma siyasətin realizə prosesini dövlət strukturlarının kompleks uyğunlaşma (situativ adaptasiya) tədbirləri kimi qəbul edir. Bu mexanizmin əsas məğzi ali rəhbərlərin maraqları razılaşdırmaq və tərəfmüqabillik münasibətlərini formalaşdırmaq söylərindən ibarətdir.

Bütövlükdə proses iştirakçıların növlərinə görə ayırırlar: fərdi iştirakçılar, mütəşəkkil qruplar, dövlət institutları və təşkilatları. Dövlət siyasətinin yürüdülməsində başlıca rol mərkəzi, regional və yerli icra orqanlarının üzərinə düşür. Onlar siyasət mexanizminin daimi iştirakçılarıdır. digər subyektlər isə vaxtaşırı müvafiq məqamlarda bu prosesə qoşulub, sonra öz rolunu yerinə yetirməklə onu tərk edirlər.

Üçüncü yanaşmada siyasət mexanizminin ən fəal və nüfuzlu iştirakçısının müxtəlif maraq qruplarının olması ön plana çəkilir ki, bu da özünü son dövrlərdə daha qabarıq şəkildə biruzə verir. Eyni zamanda, bu yanaşma dövlət siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsinə vətəndaşların cəlb olunmasının geniş vüsət tapmasını da nəzərdə tutur. Qabaqcıl ölkələrdə hətta hökumət strukturlarının etirafına görə bu üsulun faydalı olması qeyd edilir. Mütəşəkkil vətəndaşlar aşağıdakı faydaları səmərəli şəkildə təmin edirlər:

- biliklər mənbəyi kimi (xüsusən mürəkkəb problemlər üzrə) çıxış edirlər, yeni ideyalar irəli sürürlər və əks əlaqədə iştirak edirlər:
- resursların səfərbərlik vasitəsi kimi çıxış edirlər:
- konkret siyasi proqram və strategiyaların dəstək qrupu kimi çıxış edirlər.

Dövlət siyasətinin müasir mexanizminin bir xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, belə maraq qruplarını dövlət təşkilatları məqsədyönlü qaydada öz mövqelərini möhkəmlətmək və konkret siyasətin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün yaradır və onları maliyyələşdirirlər. Beləliklə, təkcə müxtəlif sosial təbəqələrin maraqları siyasəti yaratmış olmur, həm də siyasət özü də maraq qruplarının yaradılması vasitəsilə onların formalaşması və inkişafına təsir göstərir. Bütövlükdə isə dövlət siyasətinin icra mexanizminin iştirakçıları arasında aşağıdakı münasibətlər forması meydana gələ bilər: dəstək və əməkdaşlıq, işgüzar tərəfmüqabillik, kompromis (güzəşt), münaqişə. Ümumiyyətlə, dövlət siyasətinin reallaşma prosesi həm ziddiyyətli maraqlara toxunur, həm də nəticə etibarilə müxtəlif qruplar arasında tarazılığı da dəyişə bilər və bunun nəticəsi kimi potensial münaqişələrə səbəb ola bilər. Dövlət siyasətinin yürüdülməsi zamanı münaqişəlilik səviyyəsi yüksək, orta və aşağı dərəcələri ilə xarakterizə edilə bilər. Bunun isə münaqişələrin yaranması və ya əksinə yatırılmasında müxtəlif siyasət iştirakçılarının rolunun araşdırılmasında əhəmiyyəti vardır.

Qeyd edildiyi kimi, dövlət siyasətinin reallaşma mexanizmi eyni zamanda hakim qrupların siyasi məqsədlərinə nail olmaq məqsədini güdür. Bu mənada siyasi məqsədlərin yerinə yetirilməsi prosesi müvafiq qanunverici sənədlərin qəbulu ilə başlayır və özü-özlüyündə icra hakimiyyəti orqanlarının konkret tədbirlərindən ibarət olur.

Bu tədbirlərin məhsuldar olması və gözlənilən nəticələrə gətirib çıxarması bir sıra zəruri şərtlərə əməl olunmasından asılıdır:

5) Qanunvericilik dövlət siyasətinin çərçivələrini və təşkilati-maliyyə aspektlərini dəqiq təyin etməlidir:

6) İcra orqanlarının ixtiyarında yetərincə resurs və ixtisaslı kadr ehtiyatları olmalıdır;

7) Dövlətin siyasəti geniş sosial qruplar və siyasi-ictimai liderlər arasında dəstək qazanmalıdır:

8) Dövlət siyasəti nəticə etibarilə sosial münaqişələri törətməməlidir və dövlətin sosial-iqtisadi əsaslarını sarsıtmamalıdır.

Dövlət siyasətinin reallaşması prosesində dövlət hakimiyyət orqanlarının rolu ondan ibarətdir ki.

9) zəruri resursları əldə etmək;

10) müvafiq planlar və proqramları işləyib hazırlamaq:

- qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün müvafiq tədbirləri həyata keçirmək.

Siyasət mexanizminin zəif cəhətləri ilk növbədə əlaqələndirmənin pozulması və səlahiyyətlərin düzgün bölünməməsi ilə əlaqədar olurlar. Dövlət siyasətinin keyfiyyət dərəcəsi həm də onun reallaşma ehtimalları ilə bağlı olur. Bu səbəbdən siyasətin hazırlanması mərhələsində nəzərdə tutulan hər bir tədbirin risk və ehtimal dərəcələri qiymətləndirilir.